

---

# INFORMACJE

---

JAROSŁAW BOMBA

*Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie  
Oddział w Krakowie*

## WYBRANE ASPEKTY FUNKCJONOWANIA GMINNYCH SPÓŁDZIELNI „SAMOPOMOC CHŁOPSKA” W POŁUDNIOWEJ POLSCE W LATACH 2012-2014

*Nadesłany: 18.04.2016    Zaakceptowany do druku: 12.07.2016*

### 1. Wstęp

Spółdzielczość gminna na wsi polskiej ma wieloletnią tradycję. Już obradujący w Lublinie w dniach 30-31 grudnia 1944 r. Kongres Chłopski powołał Związek Samopomocy Chłopskiej. W pierwszych latach działalności Związek Samopomocy Chłopskiej pomagał w przeprowadzaniu reformy rolnej i akcji przesiedleńczej, następnie organizował działalność kulturalną na wsi i upowszechniał wiedzę rolniczą, zakładając spółdzielnie Samopomocy Chłopskiej i ośrodki maszynowe. W 1955 r. skupiał ok. 2 mln członków. Rozwiązany w 1957, zastąpiony w części działalności przez kółka rolnicze. [<http://portalwiedzy.onet.pl/encyklopedia.html>]

Gminne spółdzielnie w bardzo trudnym powojennym okresie były praktycznie jedynym podmiotem, gdzie rolnicy mogli zaopatrywać się w środki produkcji i towary codziennego użytku dla gospodarstw domowych. Skup produktów rolnych był także domeną spółdzielni gminnych [Spółdzielczość Gminna 2004].

Mimo, że udział spółdzielni w rynku zaopatrzenia ludności wiejskiej w środki do produkcji jak i artykuły konsumpcyjne dla gospodarstw domowych w ostatnich piętnastu latach znacząco się obniżył, to w dalszym ciągu sektor ten zajmuje ważną pozycję w tym zakresie. Przedmiotowa praca porusza problematykę wybranych aspektów organizacyjnych i ekonomicznych funkcjonowania gminnych spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w południowej Polsce w latach 2012-2014.

## 2. Uwagi metodyczne

Praca oparta jest na badaniach empirycznych przeprowadzonych w Gminnych Spółdzielniach „Samopomoc Chłopska” funkcjonujących w południowej Polsce w województwach: małopolskim, podkarpackim, śląskim, opolskim i świętokrzyskim. Przyjęto założenie, że metodą doboru losowego z każdego województwa zostaną zakwalifikowane po cztery spółdzielnie z ogólnej liczby 367 zlokalizowanych w nich gminnych spółdzielni. Informację tę uzyskano bezpośrednio drogą elektroniczną z Redakcji Monitora Spółdzielczego [monitor@krs.com.pl]. Mimo, że próba jest niewielka, to jednak dobór losowy obiektów daje pewien, zapewne cząstkowy obraz sytuacji ekonomicznej tego typu spółdzielni.

Łącznie dane empiryczne zebrano z 20 spółdzielni, lecz ze względu na niekompletne dane ostatecznie do badań włączono 15 spółdzielni i syntetyczne wyniki zaprezentowano w niniejszym opracowaniu. Dane empiryczne uzyskano za pomocą formularza ankiety skierowanej do Prezesów Zarządu poszczególnych spółdzielni i pochodzą one z lat 2012-2014. Obejmują poziom zatrudnienia, podstawowe wielkości bilansu majątkowego oraz rachunku zysków i strat. Ankiety były przeprowadzone w lutym 2016 r. Zasadniczym celem tego opracowania jest ocena, czy zachowywane są w badanych spółdzielniach poprawne relacje w zakresie struktury majątku, źródeł jego finansowania oraz analiza i ocena osiągniętych wyników finansowych badanych spółdzielni w zakresie produktywności majątku, wydajności pracy, zachowywania reguł „złotej zasady finansowej” i rentowności.

Na podstawie wielkości średnich dla badanych spółdzielni dokonano analizy pionowej i poziomej bilansu majątkowego, poziomu generowanego zysku i wybranych wskaźników rentowności. Zastosowano więc podstawowe miary analizy wskaźnikowej [Waśniewski, Skoczylas 1997]. Wyniki badań przedstawiono w formie tabelaryczno-opisowej.

## 3. Wyniki badań

### 3.1. Rodzaje działalności

Podobnie jak w całym kraju, tak i w południowej Polsce spółdzielczość gminna tradycyjnie zajmuje się głównie świadczeniem usług handlowych. Badane spółdzielnie prowadzą sklepy spożywcze, spożywczo – przemysłowe i przemysłowe, a w zakresie gastronomii tylko dwie spółdzielnie prowadzą restauracje. Dane o liczbie punktów, w których spółdzielnie świadczą usługi i realizują produkcję przedstawia tabela 1.

Tabela 1

**Rodzaje działalności podejmowanych przez badane spółdzielnie  
w latach 2012-2014**

Rodzaje działalności	Badane spółdzielnie w latach:					
	2012		2013		2014	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Handel detaliczny	15	100	15	100	15	100
Handel hurtowy	2	13	2	13	2	13
Produkcja	9	60	9	60	9	60
Gastronomia	1	7	1	7	1	7
Usługi	2	13	2	13	2	13
Dzierżawy obiektów	6	40	6	40	7	13

Źródło: Badania własne.

Sprzedaż hurtowa dotyczyła materiałów opałowych, budowlanych, nawozów itp. Zakłady wytwórcze, to wśród badanych spółdzielni jedynie piekarnie produkujące pieczywo do zaopatrzenia własnych sklepów oraz na potrzeby lokalnego handlu pieczywem. Ze względu na dobrą jakość produkowanego pieczywa jest ono również dowożone do części placówek handlowych w rejonie oddziaływania spółdzielni. Wykonywanie usług dotyczy przede wszystkim usług transportowych. Aż 7, a w ostatnim roku badań 8 badanych spółdzielni wydierżawia własne obiekty innym użytkownikom. Co prawda można dyskutować, czy dzierżawy obiektów należy zaliczać do działalności firmy, która jest właścicielem, jednakże ten rodzaj postępowania umożliwia wykorzystanie obiektów, przynosząc korzyści finansowe z jednoczesnym utrzymaniem tych obiektów w odpowiednim standardzie [Brzozowski 2005].

### 3.2. Struktura i poziom zatrudnienia

Ważną funkcją spółdzielni działających w środowisku wiejskim jest generowanie miejsc pracy. Poziom zatrudnienia oraz liczbę członków spółdzielni przedstawia tabela 2, z której wynika, że badane spółdzielnie w zasadzie nie ograniczyły zatrudnienia, a niewielka zmiana wynikała z ograniczenia działalności w dwóch badanych spółdzielniach. Wynika to z faktu, że wg B. Brzozowskiego [2005], spółdzielnie te już w latach 2001-2003 dokonały racjonalizacji zatrudnienia.

Z danych (tabela 2) wynika także, że proporcje pomiędzy kadrą administracyjno-biurową a pracownikami wykonawczymi, są w miarę ustabilizowane. Z kolei analiza poszczególnych spółdzielni wskazuje, że w jednostkach z mniejszą liczbą działalności występuje nieco gorsza struktura zatrudnienia. Nieco wyższy jest tu

udział pracowników administracyjno-biurowych w ogólnej strukturze zatrudnionych, niż w spółdzielniach o szerszej skali działalności. Wynika to z konieczności zarządzania firmą, prowadzenia biura, księgowości, kierowania działami mimo relatywnie niewielkiej skali produkcji czy obrotów.

Tabela 2

### Średnie zatrudnienie na 1 spółdzielnię

Wyszczególnienie	lata					
	2012		2013		2014	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Pracownicy ogółem	31,3	100,0	31,4	100,0	30,4	100,0
– administracyjno-biurowi	5,3	17,0	5,3	17,0	5,0	16,4
– wykonawczy	26,0	83,0	26,1	83,0	25,5	83,6
Członkowie spółdzielni	43,6	100,0	42,0	100,0	39,0	100,0
w tym członkowie pracujący	29,3	67,2	31,0	73,8	29,8	76,4
Udział członków w załodze	29,3	93,6	31,0	98,7	29,8	98,0

Źródło: Badania własne.

Niestety, rokrocznie nieco zmniejszała się liczba członków spółdzielni. W ciągu trzech analizowanych lat liczba członków w przeliczeniu na 1 spółdzielnię zmniejszyła się o blisko 10%. Nie ustaje więc zapoczątkowany w latach dziewięćdziesiątych odpływ członków ze swoich spółdzielni. Co prawda nie jest on tak duży jak w okresach wcześniejszych, lecz nie został całkowicie wyhamowany. Zmniejszanie się liczby członków często obecnie wynika z przyczyn naturalnych, lecz niestety nie ma napływu nowych członków, co pogarsza sytuację tych firm, gdyż poza bieżącymi wydatkami spółdzielnie muszą zgodnie z Prawem Spółdzielczym [Prawo Spółdzielcze 1982], wypłacać udziały odchodzącym bądź zmarłym członkom, co zwiększa obciążenia finansowe [Brzozowski, Kmieck-Kiszka 2010]. Spółdzielnie gminne nie mają obowiązku zatrudniania swoich członków, jednak tradycją jest takie postępowanie, by w składzie załogi było jak najwięcej członków. Ma to dwojakie znaczenie, członkowie dbając o kondycję własnych firm powinni lepiej i wydajniej pracować, a firma dając miejsca pracy przyczynia się do poprawy warunków życia swoich członków. W badanych spółdzielniach także taka sytuacja ma miejsce, gdyż udział członków w załodze wynosi od blisko 94 do 98%.

### 3.3. Poziom i struktura majątku i kapitału

Aktywa przedsiębiorstwa odzwierciedlają składniki majątkowe, które służą do zarobkowania, czyli wygospodarowania zysku, będącego ważnym elementem celu działalności gospodarczej przedsiębiorstwa. Aktywa są także zabezpieczeniem żądań wierzycieli [Bednarski i in. 1996]. Majątek trwały oraz majątek obrotowy

ze względu na swą istotę spełniają podstawowe funkcje wytwórcze w danej jednostce gospodarczej. Wzajemne relacje między tymi grupami majątku stanowią w gospodarce rynkowej podstawę do oceny elastyczności firmy oraz stopnia ryzyka, co ma istotne znaczenie dla jej wierzycieli. Ale rzeczywisty obraz sytuacji ekonomiczno-finansowej badanych spółdzielni można uzyskać poprzez ocenę związków zachodzących między składnikami majątku, a odpowiadającymi im kapitałami. Prawidłowe gospodarowanie majątkiem i kapitałami firmy polega m.in. na tym, aby płynność środków w aktywach odpowiadała terminowości kapitałów w pasywach. Im krótsze są terminy spłat kapitałów obcych, tym firma powinna zachować większą płynność i odwrotnie [Waśniewski, Skoczylas 1997]. Wzajemna relacja między majątkiem trwałym, a majątkiem obrotowym stanowi wielkość zróżnicowaną, która zależy od rodzaju przedsiębiorstwa i jego specyfiki. Im więcej środków ulokowanych jest w majątku obrotowym (płynnym), tym jest on łatwiejszy do zaangażowania w działalności gospodarczej. Struktura pasywów bilansu odzwierciedla natomiast pochodzenie aktywów, czyli źródła finansowania majątku. Struktura kapitału zależy od innych czynników aniżeli struktura majątkowa, chociaż charakter przedsiębiorstwa ma również istotny wpływ na zachodzące między kapitałami relacje. Ważnym czynnikiem jest tu koniunktura, ale najważniejszą rolę odgrywa polityka finansowa przedsiębiorstwa. Sytuację majątkowo-kapitałową badanych gminnych spółdzielni przedstawia tabela 3.

Tabela 3

## Średnia sytuacja majątkowo-kapitałowa badanych spółdzielni

Wyszczególnienie	lata					
	2012		2013		2014	
	tys. zł	%	tys. zł	%	tys. zł	%
Majątek trwały	1 192,8	60,9	1 269,0	65,2	1 299,8	65,5
Majątek obrotowy, w tym:	765,8	39,1	676,2	34,8	685,9	34,5
należności	80,9	4,1	71,2	3,7	72,2	3,6
<b>Razem</b>	<b>1 958,6</b>	<b>100,0</b>	<b>1 945,2</b>	<b>100,0</b>	<b>1 985,7</b>	<b>100,0</b>
Kapitały własne	1 500,4	76,6	1 470,4	75,6	1 548,0	78,0
Kapitały obce, w tym:	458,2	23,4	474,8	24,4	437,7	22,0
zobow. krótkoterminowe	388,6	19,8	387,9	19,9	367,2	18,5
<b>Razem</b>	<b>1 958,6</b>	<b>100,0</b>	<b>1 945,2</b>	<b>100,0</b>	<b>1 985,7</b>	<b>100,0</b>

Źródło: Badania własne.

Analiza sytuacji majątkowo-kapitałowej (tabela 3) wskazuje, że wartość majątku trwałego w kolejnych badanych latach nie ulega zasadniczym zmianom. Także struktura majątku, mimo pewnych wahań, nie wykazuje zasadniczych i znaczących zmian. Wynika to z prowadzenia zbliżonych rodzajów działalności, a więc

podobnych potrzeb w zakresie struktury majątku. Mimo, że ogólna wartość majątku łącznie w analizowanych spółdzielniach wykazuje pewną stabilizację, to pozytywnym zjawiskiem jest fakt, że majątek nie dekapitalizuje się, a roczny przyrost wynosi ok 2%. Zarazem oznacza to, że spółdzielnie nie prowadzą nowych większych inwestycji, a skupiają się jedynie na utrzymaniu stanu majątku. W okresie analizowanych lat nie było znaczącej wyprzedaży obiektów, gdyż według badań B. Brzozowskiego i Z. Kmiecik-Kiszki [2010] spółdzielnie w latach dziewięćdziesiątych i z początkiem lat dwutysięcznych dostosowały swój majątek trwały do zmniejszonego, wymuszonego regułami rynku zakresu działalności.

W analizowanych latach, w badanych spółdzielniach gminnych majątek finansowany był głównie z kapitałów własnych, a ich udział w strukturze kapitału wykazuje dużą stabilność zaś kapitały obce, to głównie zobowiązania krótkoterminowe w większości za towary do dalszej odsprzedaży, kupowane z hurtowni na zasadzie przedłużonych terminów płatności (kredyt kupiecki). Bardzo niski jest udział kredytów bankowych długoterminowych. Spółdzielnie znacząco nie inwestując nie zaciągają takich kredytów, które są wciąż drogie, a sytuacja na rynku niepewna.

### **3.4. Wyniki i wskaźniki finansowe**

U podstaw każdego racjonalnego gospodarowania leży zasada gospodarności. Zgodnie z tą zasadą należy ponosząc określony koszt uzyskać jak największe przychody lub określone przychody uzyskiwać jak najmniejszym kosztem. Poziom przychodów każdej firmy zależy od skali wytwarzanej produkcji i świadczonych usług oraz uzyskiwanej ceny. Wynik finansowy jest natomiast różnicą pomiędzy przychodami, a ponoszonymi kosztami. W tabeli 4 przedstawiono poziom przychodów i kosztów w analizowanych spółdzielniach.

Głównym źródłem przychodów w analizowanych spółdzielniach jest działalność handlowa. Ta działalność generuje w nich średnio straty we wszystkich analizowanych latach. Spośród 15 badanych spółdzielni w różnych latach od 6-9 tych podmiotów na działalności handlowej wypracowywało zyski, lecz były także takie, które na tej działalności generowały straty sięgające kilkudziesięciu tysięcy do kilkuset tysięcy złotych. Działalność produkcyjna przynosiła zyski, które w pewnym stopniu poprawiały ostateczny wynik finansowy. Jest to sytuacja niepokojąca, gdyż utrzymywanie się w kolejnych latach takich wyników finansowych musi prowadzić do zmniejszania się kapitałów własnych i pogorszenia pewności finansowej spółdzielni. W tych obiektach, w których generowane są ujemne wyniki finansowe muszą nastąpić działania naprawcze, aby zapobiec przyszłej upadłości spółdzielni.

Tabela 4

**Średnie przychody i koszty badanych spółdzielni (w tys. zł)**

Wyszczególnienie	lata					
	2012		2013		2014	
	wartość	%	wartość	%	wartość	%
Handel	4 615,7	82,4	4 990,1	91,2	5 056,1	91,5
Pozostałe działalności	984,9	17,6	480,7	8,8	470,6	8,5
<b>Razem przychody</b>	<b>5 600,6</b>	<b>100,0</b>	<b>5 470,8</b>	<b>100,0</b>	<b>5 526,7</b>	<b>100,0</b>
Handel	4 682,7	83,2	5 070,2	92,3	5 134,0	92,6
Pozostałe działalności	945,4	16,8	423,3	7,7	412,7	7,4
<b>Razem koszty</b>	<b>5 628,1</b>	<b>100,0</b>	<b>5 493,5</b>	<b>100,0</b>	<b>5 546,7</b>	<b>100,0</b>
Handel	-67,0	X	-80,1	X	-77,9	X
Pozostałe działalności	39,5	X	56,7	X	57,9	X
<b>Razem zysk</b>	<b>-27,5</b>	<b>X</b>	<b>-23,4</b>	<b>X</b>	<b>-20,0</b>	<b>X</b>

Źródło: Badania własne.

Jednym ze sposobów oceny sytuacji finansowej badanych spółdzielni jest analiza wskaźnikowa. W tabeli 5 przedstawiono podstawowe wskaźniki analizy finansowej, obliczone wg metodyki proponowanej przez Bednarskiego i innych [1996].

Tabela 5

**Wybrane wskaźniki analizy finansowej**

Wyszczególnienie	lata		
	2012	2013	2014
Produktywność majątku (przychody/wartość majątku)	2,86	2,81	2,78
Wydajność pracy (przychody/zatrudnienie)	178,93	174,23	181,80
Rentowność przychodów (zysk/przychody x 100)	-0,50	-0,43	-0,37
Rentowność majątku (zysk/ wartość majątku x 100)	-1,41	-1,21	-1,01
Wskaźnik samofinansowania (kapitał własny/kapitał obcy)	3,27	3,10	3,54
Złota zasada finansowa:			
– relacja I (majątek trwały/kapitał długoterminowy)	0,76	0,81	0,80
– relacja II (majątek obrotowy/kapitał krótkookresowy)	1,97	1,74	1,87
Poziom kapitału pracującego w tys. zł	377,2	288,3	318,7

Źródło: Badania własne.

Przedstawione w tabeli 5 wskaźniki analizy finansowej kształtują się na dość ustabilizowanym poziomie. Przy czym produktywność majątku wykazuje niewielką tendencję spadkową, a wydajność pracy wykazuje niewielką tendencję wzrostową. Jest to wynikiem ustabilizowania się przychodów przy niewielkim wzroście wartości netto majątku i także niewielkim ograniczeniu zatrudnienia.

Ujemna jest rentowność sprzedaży i rentowność majątku, lecz te wskaźniki, przy niewielkich wahanach w poszczególnych latach wykazują pewną tendencję wzrostową. Władze tych spółdzielni, które generują straty powinny w najbliższym czasie podjąć działania naprawcze, gdyż utrzymywanie się straty w dłuższym czasie wpłynie na zmniejszanie się stabilizacji spółdzielni i utratę płynności finansowej. Zachowanie prawidłowych relacji między strukturą majątku, a źródłami jego finansowania wymaga przestrzegania podstawowych zasad w tym względzie. „Złota zasada finansowa” określa, że kapitał nie może być dłużej związany czasowo z danym składnikiem majątku, niż wynosi okres pozostawania tego kapitału w przedsiębiorstwie. Tak więc relacja długookresowego majątku do długookresowego kapitału powinna być równa lub mniejsza od jedności (relacja I), oraz relacja krótkookresowego majątku do krótkookresowego kapitału powinna być większa lub równa 1 (relacja II). Jak dotychczas, zachowane są relacje wynikające z reguł „złotej zasady finansowej”, lecz generowane straty w kolejnych latach będą prowadzić do pogorszenia się tych relacji poprzez konieczność zwiększania kapitałów obcych w finansowaniu majątku. Na skutek takiej sytuacji obniżył się kapitał pracujący, liczony jako różnica pomiędzy majątkiem obrotowym a zobowiązaniami bieżącymi. Kapitał pracujący ilustruje bowiem tę część majątku obrotowego, która pozostałaby w przedsiębiorstwie po uregulowaniu wszystkich zobowiązań bieżących. Im wyższy poziom osiąga kapitał pracujący, tym sytuacja w zakresie wypłacalności staje się lepsza [Bednarski i in. 1996].

Spółdzielnie powinny podjąć energiczne działania zmierzające do poprawy tej sytuacji poprzez szerszą ekspansję na rynku, racjonalizację zasobów i lepsze zarządzanie tymi zasobami, gdyż części z nich grozić może w najbliższym czasie upadłość, a w konsekwencji utrata miejsc pracy dla społeczności lokalnych, oraz ograniczenie konkurencji w handlu i usługach w środowisku wiejskim.

#### 4. Wnioski

1. Gminne Spółdzielnie „Samopomocy Chłopskiej” w południowej Polsce to głównie małe i średnie przedsiębiorstwa. Analiza bilansów tych firm wskazuje na duże związanie kapitału majątkiem trwałym, przy zachowaniu dość stabilnej struktury majątku.
2. Ogólna wartość majątku w analizowanych spółdzielniach wykazuje pewną stabilizację, pozytywnym zjawiskiem jest fakt, że majątek nie dekapitalizuje się, a jego roczny przyrost wynosi ok 2%. Oznacza to, że spółdzielnie nie prowadzą większych nowych inwestycji, a skupiają się jedynie na utrzymaniu stanu majątku.
3. W badanych spółdzielniach nie obserwuje się postępującego zadłużania, mimo słabych wyników finansowych, co prawda wystąpiły pewne wahania

- w udziale funduszy własnych (gdyż okresowo spadł udział funduszy własnych w finansowaniu majątku), jednak znacząco nie inwestując spółdzielnie nie zaciągają kredytów, a główne zadłużenie to zobowiązania krótkoterminowe.
4. Produktywność majątku wykazuje niewielką tendencję spadkową, a wydajność pracy wykazuje niewielką tendencję wzrostową. Jest to wynikiem ustabilizowania się przychodów przy niewielkim wzroście wartości netto majątku i także niewielkim ograniczeniu zatrudnienia.
  5. Wskaźniki rentowności sprzedaży (przychodu) i rentowności majątku mają wartość ujemną, ale z tendencją do jej zmiany w kierunku wartości dodatnich.
  6. Zachowane są relacje wynikające z reguły „złotej zasady finansowej”, lecz generowane straty w kolejnych latach będą prowadzić do pogorszenia się tych relacji poprzez konieczność zwiększania kapitałów obcych w finansowaniu majątku. Na skutek takiej sytuacji obniżył się kapitał pracujący.
  7. Bardzo trudna sytuacja finansowa spółdzielni gminnych z utrzymującą się tendencją w kolejnych latach może doprowadzić do upadłości wielu z nich, ze szkodą dla społeczności lokalnych, wskutek ograniczenia konkurencyjności w zaopatrzeniu i wzroście bezrobocia w środowiskach lokalnych.

#### LITERATURA

1. Bednarski L., Borowiecki R., Duraj J., Kurtys E., Waśniewski T., Wersty B. (1996): Analiza ekonomiczna przedsiębiorstwa, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław.
2. Brzozowski B. (2005): Spółdzielczość wiejska w aktywizacji środowisk lokalnych na tle jej współczesnych problemów, Kraków
3. Brzozowski B., Kmieciak-Kiszka Z. (2014): Współczesność polskiej spółdzielczości, [w:] Problemy drobnych gospodarstw rolnych, nr 2/2014, Wydawnictwo Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie.
4. Brzozowski B., Kmieciak-Kiszka Z. (2010): Gminne Spółdzielnie „Samopomoc Chłopska z południowej Polski w procesie przemian [w:] Czynniki rozwoju obszarów wiejskich w gospodarce opartej na wiedzy Red. W. Musiał, Wydawnictwo Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie.
5. Drozd-Jaśniewicz I., Wiatrak A. P. (2003): Spółdzielczość wiejska w gospodarce rynkowej, Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa.
6. Prawo Spółdzielcze. Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Dz. U. z 1982 r. Nr 30, poz. 210
7. Spółdzielczość gminna, (2004), Wydawnictwo „Czarno-Biała Bydgoszcz.
8. Waśniewski T., Skoczylas W. (1997): Zasady analizy finansowej w praktyce – przykłady i zadania, Fundacja Rozwoju Rachunkowości, Warszawa.
9. <http://portalwiedzy.onet.pl/encyklopedia.html>
10. [monitor@krs.com.pl](mailto:monitor@krs.com.pl)